

अत्र राजीवादीनामनन्यसदृशत्वप्रतिपादनार्थमुपमानोपमेयभावो वैवक्षिकः । 'राजीवमिव पाथोजम्' इति चास्य लाटानुप्रासाद्विविक्तो विषयः । किं त्वत्रोचितत्वादेकशब्दप्रयोग एव श्रेयान् । तदुक्तम्—

‘अनन्वये च शब्दैक्यमौचित्यादानुषङ्गिकम् ।

अस्मिन्स्तु लाटानुप्रासे साक्षादेव प्रयोजकम् ॥’ इति ।

पर्यायेण द्वयोरेतदुपमेयोपमा मता ।

एतदुपमानोपमेयत्वम् । अर्थाद्वाक्यद्वये ।

यथा—

‘कमलेव मतिर्मतिरिव कमला, तनुरिव विभा विभेव तनुः ।

धरणीव धृतिर्धृतिरिव धरणी, सततं विभाति वत यस्य ॥’

मानोपमेयभावो भेद एव संभवति, कथमेकस्यैव स इत्यत आह—राजीवादीनामिति । वैवक्षिक आरोप्य विवक्षितः । ननु लाटानुप्रासविषयविनिर्मुक्तो विषयो न संभवतीति तद्वाधकोऽयमेव स्यादित्यत आह—राजीवमिति । विविक्तो विषय इति । तथा चायं संभवद्विषयान्तरत्वाच्च बाधक इति भावः । उचितत्वादुपमानोपमेयभेदस्य झटिति प्रतीत्युपयुक्तत्वात् । श्रेयानतिप्रशस्तो न तु नियतः ॥ औचित्यात्प्राशस्त्यात् । आनुषङ्गिकमनियतम् । साक्षादेव स्वयमेव । प्रयोजकं वैचित्र्याधायकम् ॥ उपमेयोपमासाह—पर्यायेणेति । क्रमेणेत्यर्थः । रसनोपमायामेकस्यैव क्रमेणोपमानोपमेयभाव इति तद्वारणाय ‘द्वयोः’ इति । ‘मुखमिव कमलम्’ इत्यादौ युगपदेव द्वयोरुपमानोपमेयत्वमिति तद्वारणाय ‘पर्यायेण’ इति । अत्र सादृश्यहेत्वभेद इत्यपि बोध्यम् । तेन ‘पल्लवमिवारुणं करतलं करतलमिव कोमलं पल्लवम्’ इत्युपमाद्वयव्यवच्छेदः । अस्यां वैचित्र्यं दर्श-

1. उपमेयोपमेति । पूर्ववाक्यप्रतिपादितसाधारणधर्ममेव साधारणधर्माकृत्य पूर्ववाक्यप्रतिपादितेनोपमेयेन पूर्ववाक्यप्रतिपादितस्योपमानस्योपमा उपमेयोपमा । उपमेयेनोपमा यत्रेति वा । इयं च तावदुक्तधर्मा व्यक्तधर्मा च । तत्रोक्तधर्मा अनुगाम्यादिधर्मेनेकधा । धर्मस्यानुगामित्वे ‘कमलेव मतिः—’ इत्युदाहरणम् । इह स्पृहणीयत्वं निविडत्वं विपुलत्वं च साधारणधर्माः । धर्मस्य विम्बप्रतिविम्बभावापन्नत्वे ‘रमणीयस्तवकयुता विलसितवक्षोज-युगलशालिन्यः । लतिका इव ता वनिता वनिता इव रेजिरे लतिकाः ॥’ इत्युदाहार्यम् । अत्र रमणीयत्वविलसितत्वाभ्यां विशेषणाभ्यां युतत्वशालित्वाभ्यां विशेष्याभ्यां परस्परं वस्तुप्रतिवस्तुभावमापन्नाभ्यां संपुटितः स्तवकस्तरूपः परस्परं विम्बप्रतिविम्बभावापन्नो धर्मः । ‘गिरिरिव गजराजोऽयं गजराज इवोच्चकैर्विभाति गिरिः । निश्चर इव मदधारा मदधारेवास्य निश्चरः स्रवति ॥’ इयं व्यक्तधर्मा प्रकृताप्रकृतविषयेत्यन्यत्र विस्तरः ॥